Materiallar to’plami · Conference Proceedings

TIL, TARJIMA VA TA’LIM: GLOBAL KOMMUNIKATSIYA VA RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA YANGI YONDASHUVLAR

TARJIMANING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA TEXNOLOGIYALARI

03 October 2026

UDK 81’25

NIKOH MAROSIMIGA OID LEKSIK BIRLIKLARNING O‘ZBEK VA NEMIS TILLARIDAGI CHOG‘ISHTIRMA TAHLILI

Shodiyaxon Maxmudovna Aripova*

Farg’ona davlat universiteti

✉ shodiyaaripova1976@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada nikoh marosimiga oid leksik birliklarning o‘zbek va nemis tillaridagi semantik hamda lingvomadaniy xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda nikoh jarayonining turli bosqichlarini ifodalovchi birliklar, xususan, o‘zbek tilidagi sovchi, sovchilik, fotiha, unashtirish, quda, kelin, kuyov, kelin salom kabi birliklar hamda nemis tilidagi die Ehe, die Hochzeit, die Verlobung, die Trauung, die Braut, der Bräutigam, die Hochzeitsfeier kabi birliklarning ma’no doirasi va qo‘llanish xususiyatlari ko‘rib chiqiladi. Qiyoslash natijasida umumiy semantik maydonga mansub ekvivalentlar bilan bir qatorda, milliy-madaniy mazmuni kuchli bo‘lgan va to‘liq ekvivalentga ega bo‘lmagan birliklar ham mavjudligi aniqlanadi. Tadqiqot qiyosiy tilshunoslik, lingvokulturologiya va tarjimashunoslik uchun muhim bo‘lgan xulosalarni beradi.

Kalit so‘zlar

nikoh marosimi, leksik birlik, o‘zbek tili, nemis tili, qiyosiy tahlil, lingvokulturologiya, milliy-madaniy leksika, tarjima.

DOI: 10.5281/zenodo.23281480

KIRISH

Tilning lug‘at tarkibi xalqning tarixiy tajribasi, turmush tarzi, ijtimoiy munosabatlari va milliy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim manbalardan biridir. Ayniqsa, marosim va urf-odatlarga oid leksik birliklar muayyan xalqning madaniy dunyoqarashini ifodalashi bilan ajralib turadi. Nikoh marosimi bilan bog‘liq so‘z va birikmalar esa qarindoshlik, oilaviy munosabat, ijtimoiy maqom, diniy va huquqiy qarashlar kabi omillar bilan uzviy bog‘langan. Shu sababli mazkur leksik qatlamni ikki tilda qiyosiy o‘rganish nafaqat til tizimidagi o‘xshashlik va farqlarni, balki ularning ortidagi madaniy mazmunni ham ochib beradi.

O‘zbek va nemis tillarida nikoh tushunchasi umumiy semantik maydonni tashkil etsa-da, ushbu maydonning tarkibi va undagi birliklarning qo‘llanish doirasi milliy-madaniy xususiyatlar bilan farqlanadi. O‘zbek tilida nikohdan oldingi qarindoshlararo kelishuv, qudachilik va jamoaviy marosimlarga oid birliklar keng qo‘llanadi. Nemis tilida esa nikohning huquqiy, rasmiy va diniy jihatlarini farqlovchi terminlar aniqroq ajratiladi.

Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, semantik, tavsifiy va lingvokulturologik metodlardan foydalanildi. Avvalo, o‘zbek va nemis tillarida nikoh marosimiga oid asosiy leksik birliklar mazmuniy jihatdan guruhlandi. Keyin ularning denotativ ma’nosi, qo‘llanish doirasi va milliy-madaniy komponenti qiyoslandi. Shuningdek, bir til birligining boshqa tildagi ekvivalentlik darajasi to‘liq, qisman yoki ekvivalentsiz birlik sifatida baholandi. Bunday yondashuv tarjimada faqat lug‘aviy moslikni emas, balki madaniy mazmunni ham hisobga olish imkonini beradi.

O‘zbek tilida nikoh marosimiga oid leksik birliklar nikohdan oldingi, nikohni rasmiylashtirish va to‘y marosimi bosqichlarini qamrab oladi. Masalan, sovchi va sovchilik birliklari ikki oila o‘rtasida nikoh masalasini muhokama qilish va kelishuvga erishish jarayonini bildiradi. Fotiha va unashtirish esa nikohdan oldingi kelishuvning muhim bosqichlarini ifodalashi mumkin. Quda, qudachilik kabi birliklar nikoh natijasida yuzaga keladigan ikki oila o‘rtasidagi ijtimoiy-qarindoshlik munosabatini anglatadi. Kelin, kuyov, kelin salom singari birliklar esa bevosita to‘y va nikoh marosimining ishtirokchilari hamda marosimiy harakatlari bilan bog‘liq.

Nemis tilida nikohga oid leksik birliklarning ayrimlari umumiy, ayrimlari esa muayyan institutsional jarayonni ifodalaydi. Die Ehe nikoh holatini, die Hochzeit to‘y va nikohni nishonlash bilan bog‘liq hodisani, die Verlobung unashtirishni, die Trauung esa nikohni rasmiy marosim sifatida amalga oshirishni bildiradi. Die Braut va der Bräutigam kelin va kuyovga nisbatan ishlatiladi. Die Hochzeitsfeier, die Hochzeitsgäste va das Brautkleid kabi birliklar to‘y marosimining alohida tarkibiy qismlarini ifodalaydi.

O‘zbek tili	**Nemis tili**	**Izoh**
nikoh	die Ehe	Nikoh instituti; kontekstga ko‘ra ma’no doirasi farqlanishi mumkin.
to‘y	die Hochzeit	Nikoh/to‘y munosabati va uni nishonlash.
unashtirish	die Verlobung	Nikohdan oldingi kelishuv bosqichi.
kelin	die Braut	Nikoh marosimidagi ayol ishtirokchi.
kuyov	der Bräutigam	Nikoh marosimidagi erkak ishtirokchi.
nikoh marosimi	die Trauung	Nikohni rasmiy marosim sifatida o‘tkazish.
to‘y mehmonlari	die Hochzeitsgäste	Marosim ishtirokchilari.

Jadvaldan ko‘rinadiki, ayrim birliklar o‘zaro yaqin yoki to‘liq semantik moslikka ega. Biroq formal lug‘aviy moslik har doim ham to‘liq madaniy ekvivalentlikni anglatmaydi. Masalan, o‘zbek tilidagi sovchilik, qudachilik va kelin salom birliklari nemis tilida bitta so‘z bilan to‘liq ifodalanmaydi. Ularning mazmunini tarjimada izohlovchi birikma yoki tavsifiy usul orqali yetkazish talab etiladi.

Nemis tilida esa die Trauung birligi rasmiy nikoh marosimi ma’nosini aniqroq ifodalaydi. Amaliy qo‘llanishda standesamtliche Trauung kabi birikmalar nikohning fuqarolik-huquqiy jihatini, kirchliche Trauung esa diniy marosim bilan bog‘liq jihatini ko‘rsatishi mumkin. O‘zbek tilidagi nikoh, fotiha, kelin salom kabi birliklarning semantik tarkibida esa marosimiy, qarindoshlik va ijtimoiy-madaniy komponentlar bir-biri bilan chambarchas bog‘lanadi.

Qiyosiy tahlil natijasida nikoh marosimiga oid birliklarni uch asosiy guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruhga semantik jihatdan yaqin yoki to‘liq mos birliklar kiradi: kelin — die Braut, kuyov — der Bräutigam, unashtirish — die Verlobung. Ikkinchi guruhni qisman mos keluvchi birliklar tashkil etadi. Bunda umumiy mazmun mavjud bo‘lsa-da, birliklarning qo‘llanish konteksti yoki madaniy komponenti bir xil emas. Uchinchi guruhga esa milliy-madaniy jihatdan xos, boshqa tilda to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalenti mavjud bo‘lmagan birliklar kiradi. Sovchilik, qudachilik va kelin salom shular jumlasidandir.

Mazkur farqlar tarjima jarayonida alohida e’tibor talab qiladi. Tarjimon faqat lug‘atdagi birinchi muqobilni tanlash bilan cheklanmasdan, birlikning marosimiy va madaniy vazifasini ham hisobga olishi lozim. Xususan, ekvivalenti mavjud bo‘lmagan birliklarni tavsifiy tarjima qilish, zarur holatlarda qisqa izoh berish yoki asl birlikni saqlagan holda kontekst orqali tushuntirish maqsadga muvofiqdir. Shu jihatdan nikoh marosimiga oid leksika qiyosiy tilshunoslik bilan bir qatorda lingvokulturologiya va tarjimashunoslik uchun ham muhim material hisoblanadi.

XULOSA

O‘zbek va nemis tillaridagi nikoh marosimiga oid leksik birliklarning qiyosiy tahlili ikki tilda umumiy semantik maydon mavjudligini, shu bilan birga uning tarkibida sezilarli milliy-madaniy farqlar borligini ko‘rsatadi. Kelin — die Braut, kuyov — der Bräutigam, unashtirish — die Verlobung kabi birliklar nisbatan yaqin ekvivalentlikni namoyon etsa, sovchilik, qudachilik va kelin salom kabi birliklar o‘zbek madaniyatiga xos mazmunni ifodalab, nemis tilida to‘liq ekvivalentga ega emas.

Demak, nikoh marosimi leksikasini qiyosiy o‘rganish til birliklarining nafaqat lug‘aviy ma’nosini, balki ularning ortidagi ijtimoiy va madaniy qadriyatlarni ham aniqlash imkonini beradi. Olingan natijalar o‘zbek-nemis tarjimasi, qiyosiy tilshunoslik, lingvokulturologiya hamda chet tilini o‘qitish metodikasida amaliy ahamiyat kasb etishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Ҳожиев А. Ўзбек тили лексикологияси. – Тошкент: Фан, 1981.

[2] Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг фразеологик луғати. – Тошкент: Қомуслар Бош таҳририяти, 1992.

[3] Маслова В. А. Лингвокультурология. – Москва: Академия, 2001.

[4] Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – Москва: Языки русской культуры, 1996.

[5] Dudenredaktion. Duden – Deutsches Universalwörterbuch. – Berlin: Dudenverlag.

[6] Wahrig-Burfeind R. Wahrig Deutsches Wörterbuch. – Gütersloh: Wissen Media Verlag.

[7] Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. – Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag, 2011.